

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

Λειτουργική

Ενότητα 3: Γένεση και Εξέλιξη της Θείας
Ευχαριστίας κατά τους πρώτους αιώνες

Γεώργιος Φίλιας

Θεολογική Σχολή

Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας

Περιεχόμενα ενότητας

Γένεση και εξέλιξη της Θείας Ευχαριστίας:
Μυστικός Δείπνος και Θεία Ευχαριστία,
Σημαντικές πηγές των πρώτων αιώνων περί της
Θείας Ευχαριστίας

A) Εισαγωγικά περί του Μυστικού Δείπνου κατά τις Ευαγγελικές Διηγήσεις

- Τέσσερις είναι η καινοδιαθηκικές διηγήσεις περί του Μυστικού Δείπνου: Α' Κορ. 11, 23-25 (η αρχαιότερη/ περί το 55 μ.Χ.), Μτ. 26, 26-29, Μκ. 14, 22-25 και Λκ. 22, 17-23.
- Περιγράφεται ένα τελετουργικό επτά πράξεων: έλαβε τον άρτο/ ανέπεμψε ευχαριστία επί του άρτου/ έκοψε τον άρτο/ διένημε τον άρτο στους Μαθητές/ έλαβε το ποτήριο/ ανέπεμψε ευχαριστία επί του ποτηρίου/ το έδωσε στους Μαθητές.
- Δύο διαφορετικές παραδόσεις: Παύλου και Λουκά/ Ματθαίου και Μάρκου (υποδηλώνει μια εξέλιξη της λειτουργικής παραδόσεως περί Θείας Ευχαριστίας: αποδεσμεύεται από την τέλεση κατά τη διάρκεια του δείπνου).
- Σύμπτυξη των επτά πράξεων σε τέσσερις: λαμβάνει τον άρτο και το ποτήριο/ αναπέμπει δοξολογία επ' αυτών/ κλάσις του άρτου/ διανομή και των δύο στους Μαθητές.

B) Οι Ευλογίες του Μυστικού Δείπνου

- Περί των «ευλογιών» (berakoth) κατά τη διάρκεια των τελετουργικών εβραϊκών δείπνων πληροφορούμαστε από τη «Μίσνα».
- Υπήρχαν ευλογίες επί του κλωμένου άρτου και του ποτηρίου/
Ο Κύριος αναπέμπει μία από αυτές, ως προϊστάμενος του Δείπνου.
- Ο Κύριος διατήρησε τον πυρήνα των μορφών ευλογίας προσθέτοντας στοιχεία κατ'έμπνευση.

Γ) Ο Χαρακτήρας του Μυστικού Δείπνου ως Εβραϊκής Τελετής (1 από 2)

- Το τελετουργικό του πασχάλιου εβραϊκού δείπνου: οι συμμετέχοντες στέκονται όρθιοι, φορώντας σανδάλια και κρατώντας ράβδους/ ανακλίνονται και ανάβουν τις λυχνίες/ ευλογία απο τον οικοδεσπότη και προσφορά του πρώτου ποτηρίου κεκραμμένου οίνου/ πλύσιμο χειρών, ευλογία και βρώση πικρών χόρτων, άζυμου άρτου, ζωμού («χαροσέθ») και πασχάλιου αμνού/ προσφορά δεύτερου ποτηρίου κεκραμμένου οίνου/ αφήγηση περί της απελευθέρωσης από την Αίγυπτο/ ψαλμώδηση του «Αλλέλ» και των Ψαλμών 112 και 113 (Ο')/ νέο πλύσιμο των χειρών, ευλογία τρίτου ποτηρίου οίνου, ολοκλήρωση δείπνου, ευλογία τέταρτου (και τελευταίου) ποτηρίου/ Ολοκλήρωση του δείπνου (ψαλμώδηση του δευτέρου τμήματος του «Αλλέλ» και των Ψαλμών 114, 117 και 135).
- Με βάση το παραπάνω τελετουργικό, ο Μυστικός Δείπνος δεν ήταν πασχάλιος εβραϊκός δείπνος διότι: δεν μνηνεύεται βρώση αμνού/ δεν μνημονεύεται η διήγηση περί απελευθέρωσης/ ο άρτος δεν ήταν άζυμος/ δεν μνημονεύονται τέσσερα ποτήρια, αλλά ένα.

Γ) Ο Χαρακτήρας του Μυστικού Δείπνου ως Εβραϊκής Τελετής (2 από 2)

- Άλλα στοιχεία που συνηγορούν στο γεγονός ότι ο Μυστικός Δείπνος δεν ήταν πασχάλιος: το Συνέδριο δεν θα μπορούσε να συνέλθει κατά την πασχάλια νύκτα/ η Σταύρωση δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί την ημέρα του Πάσχα/ ο Σίμων ο Κυρηναίος δεν θα μπορούσε να «επέστρεφε από τους αγρούς» κατά την ημέρα του Πάσχα/ οι Φαρισαίοι δεν εισέρχονται στο ανάκτορο του Πιλάτου «ίνα μη μianθώσι, αλλ'ίνα φάγωσι το Πάσχα» (επομένως, ο εορτασμός του Πάσχα δεν είχε ακόμη αρχίσει)/ την επομένη της Σταυρώσεως ήταν η ημέρα του Πάσχα (οι Φαρισαίοι ζητούν από τον Πιλάτο να αποκαθελώσει τους σταυρωμένους, διότι «ήταν η ημέρα του Πάσχα»).
- «Σαμπουράχ» ή «Το δείπνο των φίλων»: οι μαρτυρίες περί αυτού του εορταστικού εβραϊκού δείπνου προσιδιάζουν προς τις μαρτυρίες τελέσεως του Μυστικού Δείπνου.

Δ) Η ριζική διαφοροποίηση του Μυστικού Δείπνου από την Πασχάλια Εβραϊκή Τελετή (1 από 2)

- Η Θεία Ευχαριστία γεννάται εντός μιας εβραϊκής τελετής («Σαμπουράχ») δύο ημέρες πριν από τον εορτασμό του Πάσχα.
- Τα τελετουργικά στοιχεία της «Σαμπουράχ» δεν σχετίζονται με την ουσία της Θείας Ευχαριστίας, η οποία εστιάζεται στο «Λάβετε φάγετε...», «πίετε εξ αυτού πάντες».
- Στον Μυστικό Δείπνο η έννοια της αποκαταστάσεως της «βασιλείας του Θεού» (βασική έννοια της βιβλικής εσχατολογίας) λαμβάνει διαφορετική διάσταση: η Θεία Ευχαριστία, την οποία συνέστησε ο Κύριος κατά τον Μυστικό δείπνο) εισάγει σε μία εσχατολογία μελλοντική και, ταυτοχρόνως, παρούσα.

Δ) Η ριζική διαφοροποίηση του Μυστικού Δείπνου από την Πασχάλια Εβραϊκή Τελετή (2 από 2)

- Λκ. 22, 16: «Λέγω γαρ υμίν, ότι ου μη φάγω εξ αυτού έως ότου πληρωθεί εν τη βασιλεία μου».
- Λκ. 22, 29-30: «Καγώ διατίθεμαι υμίν καθώς διέθετό μοι ο πατήρ μου βασιλείαν, ίνα εσθήητε και πίνητε επί της τραπέζης μου εν τη βασιλεία μου και καθήσεσθε επί θρόνων κρίνοντες τας δώδεκα φυλάς του Ισραήλ».

Πηγές σχετικές με την εξέλιξη της
Θείας Ευχαριστίας κατά τους
πρώτους αιώνες

Ε) Η Α΄ προς Κορινθίους Επιστολή του Κλήμεντος Ρώμης (+101)

- 34, 6-7: μαρτυρείται η χρήση του επινίκιου ύμνου (Ησ. 6, 3).
- 38, 2 και 3: χρησιμοποίηση του «ευχαριστείν» με την έννοια της «ευλογίας του Θεού».
- Κεφ. 40-41: αξιοσημείωτοι όροι για τη Θεία Ευχαριστία: «θυσία», «προσφορά», «λειτουργία», «ευχή».
- 44, 1-6: χρησιμοποίηση του όρου «Δώρα» περί της Θείας Ευχαριστίας.

ΣΤ) Η «Διδαχή των Δώδεκα Αποστόλων» (αρχές 2^{ου} μ.Χ. αι.)

- Κεφάλαια 9 και 10: η Θεία Ευχαριστία τελείται μαζί με το «κοινό δείπνο» των Χριστιανών.
- Μαρτυρίες των κεφαλαίων 9 και 10 περί της Θείας Ευχαριστίας: ο όρος «Ευχαριστία» χρησιμοποιείται με παλαιοδιαθηκική έννοια (ανταπόδοση της ευεργεσίας του Θεού)/ αναφέρονται οι «συμμετέχοντες» στην Ευχαριστία/ εξαιρείται η ενότητα της Εκκλησίας στη Θεία Ευχαριστία/ μαρτυρείται η δυνατότητα ευχαριστιακής προσευχής των Προφητών/ εξαιρείται η εσχατολογική διάσταση της Θείας Ευχαριστίας/ μαρτυρείται η πρόσκληση «ερχέσθω» για τη Θεία Μετάληψη/ Ολόκληρο το κεφ. 10 είναι μια από τις αρχαιότερες ευχές Αναφοράς της Θείας Ευχαριστίας.
- Κεφ. 14: περί της Θείας Ευχαριστίας κατά την «κυριακή σύναξη»/ μαρτυρείται «προεξομολόγηση» των αμαρτημάτων.

Ζ) Τα έργα του Αγίου Ιουστίνου, Φιλοσόφου και Μάρτυρος (+165 μ.Χ.)

- Η Θεία Ευχαριστία που τελείται αμέσως μετά από το Βάπτισμα (Α' Απολογία, 65, 1-3): ασπασμός της ειρήνης/ προσφορά «άρτου, ύδατος και κράματος»/ δοξολογία «του προεστώτος» προς τον Θεό/ επισφράγιση των ευχών από το λαό δια του «Αμήν».
- Η Θεία Ευχαριστία κατά τις Κυριακές (Α' Απολογία, 67, 3-7): ανάγνωση αποστολικών και προφητικών συγγραφών/ κήρυγμα από τον προεστώτα» κοινή προσευχή/ προσφορά οίνου και ύδατος/ ευχή Ευχαριστίας/ Μετάληψη των πιστών.
- Θεολογία της Θείας Ευχαριστίας (Α' Απολογία, 66, 2-4).
- Οι προτυπώσεις της Παλαιάς Διαθήκης περί της Θείας Ευχαριστίας (Διάλογος προς Τρύφωνα 41, 1-4): η «προσφορά της σεμιδάλεως»/ η προφητεία του Μαλαχία/ η εντολή της περιτομής.

Η) Η Αποστολική Παράδοση του Ιππολύτου Ρώμης (+235)

- Κεφ. 4, «Περί της προσφοράς» (η Θεία Ευχαριστία που ακολουθεί τη χειροτονία του Επισκόπου): ασπασμός του νεοχειρονημένου Επισκόπου/ «Προσφορά» από τους διακόνους/ Διάλογος Επισκόπου και λαού (Ο Κύριος μετά πάντων υμών- Μετά του πνεύματός σου- Ανω τας καρδίας- Εύχωμεν προς τον Κύριον- Ευχαριστήσωμεν τω Κυρίω/ Αξιον και δίκαιον)/ Ευχή του Επισκόπου: δοξολογία του Θεού για το έργο της Θείας Οικονομίας- αναφορά στη σύσταση της Θείας Ευχαριστίας κατά το Μυστικό Δείπνο- Επίκληση του Αγίου Πνεύματος για τον καθαγιασμό της προσφοράς/ ευλογία του ελαίου.
- Κεφ. 22: περί του τρόπου της Θείας Μεταλήψεως κατά τις Κυριακές.

Θ) Το Ευχολόγιο του Σεραπίωνος (1 από 2)

Το σχεδιάγραμμα της Θείας Ευχαριστίας που εξάγεται από τις ευχές του Ευχολογίου:

- Εισαγωγική ευχή
- Αναγνώσματα
- Ομιλία
- Ευχή μετά την Ομιλία
- Ευχές για τους κατηχούμενους
- Ευχές για τους πιστούς

Θ) Το Ευχολόγιο του Σεραπίωνος (2 από 2)

- Ευχές για την καρποφορία της γης, την Εκκλησία και τον Επίσκοπο
- Προετοιμασία για τον καθαγιασμό
- Αναφορά – Ανάμνηση – Επίκληση – Δίπτυχα
- Ευχές πριν και μετά από τη Θεία Μετάληψη
- Ευχές για το ύδωρ και το έλαιο των νοσοούντων.

I) Οι «Αποστολικές Διαταγές» (τέλος 4^{ου} μ.Χ. αι.) (1 από 4)

Η Θεία Ευχαριστία που ακολουθεί μετά από τη χειροτονία του Επισκόπου:

- Ο νεοχειρονηθείς Επίσκοπος προσφέρει τη θυσία
- Αναγνώσματα – Ασπασμός της ειρήνης
- Ευχή ευλογίας κατηχουμένων από τον Επίσκοπο – αποχώρηση κατηχουμένων
- Διακονικές αιτήσεις υπέρ των «ενεργουμένων υπό πνευμάτων ακαθάρτων»
- Ευχή Επισκόπου υπέρ των «ενεργουμένων» – αποχώρηση «ενεργουμένων»
- Διακονικές αιτήσεις υπέρ φωτιζομένων

I) Οι «Αποστολικές Διαταγές» (τέλος 4^{ου} μ.Χ. αι.) (2 από 4)

- Ευχή Επισκόπου υπέρ των φωτιζομένων – αποχώρηση φωτιζομένων
- Διακονικές αιτήσεις υπέρ των εν μετανοία
- Ευχή Επισκόπου υπέρ των εν μετανοία – αποχώρηση των εν μετανοία
- Διακονικές αιτήσεις υπέρ των πιστών
- Ευχή Επισκόπου υπέρ των πιστών – Ασπασμός της ειρήνης
- Προσαγωγή των Δώρων στο θυσιαστήριο

Ι) Οι «Αποστολικές Διαταγές» (τέλος 4^{ου} μ.Χ. αι.) (3 από 4)

- Διάλογος Επισκόπου – λαού
- Πρώτο τμήμα ευχής της Αναφοράς
- Δεύτερο τμήμα ευχής της Αναφοράς – Ανάμνηση – Επίκληση – Δίπτυχα κεκοιμημένων και ζώντων
- Διακονικές αιτήσεις
- Ευχή Επισκόπου
- «Πρόσχωμεν. Τα Αγια τοις Αγίοις. Εις Αγιος...»

Ι) Οι «Αποστολικές Διαταγές» (τέλος 4^{ου} μ.Χ. αι.) (4 από 4)

- Μετάληψη ιερέως και λαού
- Ευχαριστία Διακόνου για τη Θεία Μετάληψη
- Ευχή ευχαριστίας του Επισκόπου
- Ευχή απολύσεως του Επισκόπου

Τέλος Ενότητας

Γένεση και Εξέλιξη της Θείας Ευχαριστίας
κατά τους πρώτους αιώνες

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στο πλαίσιο του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο την αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Σημειώματα

Σημείωμα Ιστορικού Εκδόσεων Έργου

Το παρόν έργο αποτελεί την έκδοση 1.0.

Σημείωμα Αναφοράς

Copyright Εθνικών και Καποδιστριακών Πανεπιστημίων Αθηνών 2015.
Γεώργιος Φίλιας. «Λειτουργική. Γένεση και Εξέλιξη της Θείας Ευχαριστίας κατά τους πρώτους αιώνες». Έκδοση: 1.0. Αθήνα 2015. Διαθέσιμο από τη δικτυακή διεύθυνση: <http://opencourses.uoa.gr/courses/SOCTHEOL101/>.

Σημείωμα Αδειοδότησης

Το παρόν υλικό διατίθεται με τους όρους της άδειας χρήσης Creative Commons Αναφορά, Μη Εμπορική Χρήση Παρόμοια Διανομή 4.0 [1] ή μεταγενέστερη, Διεθνής Έκδοση. Εξαιρούνται τα αυτοτελή έργα τρίτων π.χ. φωτογραφίες, διαγράμματα κ.λ.π., τα οποία εμπεριέχονται σε αυτό και τα οποία αναφέρονται μαζί με τους όρους χρήσης τους στο «Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων».

[1] <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Ως **Μη Εμπορική** ορίζεται η χρήση:

- που δεν περιλαμβάνει άμεσο ή έμμεσο οικονομικό όφελος από την χρήση του έργου, για το διανομέα του έργου και αδειοδόχο
- που δεν περιλαμβάνει οικονομική συναλλαγή ως προϋπόθεση για τη χρήση ή πρόσβαση στο έργο
- που δεν προσπορίζει στο διανομέα του έργου και αδειοδόχο έμμεσο οικονομικό όφελος (π.χ. διαφημίσεις) από την προβολή του έργου σε διαδικτυακό τόπο

Ο δικαιούχος μπορεί να παρέχει στον αδειοδόχο ξεχωριστή άδεια να χρησιμοποιεί το έργο για εμπορική χρήση, εφόσον αυτό του ζητηθεί.

Διατήρηση Σημειωμάτων

Οποιαδήποτε αναπαραγωγή ή διασκευή του υλικού θα πρέπει να συμπεριλαμβάνει:

- το Σημείωμα Αναφοράς
- το Σημείωμα Αδειοδότησης
- τη δήλωση Διατήρησης Σημειωμάτων
- το Σημείωμα Χρήσης Έργων Τρίτων (εφόσον υπάρχει)

μαζί με τους συνοδευόμενους υπερσυνδέσμους.

